

САМООРГАНІЗАЦІЯ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

В статье рассмотрена проблема самоорганизации личности как одного из ключевых понятий современного мыслительного процесса во всех его проявлениях; с позиций философии, психологии и педагогики осуществлен анализ факторов, способствующих самоорганизации личности; раскрыта сущность и значение самоорганизации как весомого фактора формирования личности учителя музыкального искусства.

Ключевые слова: самоорганизация, педагогическая самоорганизация, художественно-творческий процесс.

The article deals with the problem of self-identity as one of the key concepts of modern thought process in all its manifestations; from the point of view of philosophy, psychology, pedagogy; the analysis of the factors contributing to the self-organization of the individual was carried out; the essence and importance of self-organization as an important factor in the formation of the personality of the teacher of musical art is revealed.

Keywords: self-organization, educational self-organization, artistic and creative process.

Світові процеси ХХІ століття породжують протиріччя між глобальним і локальним, духовним і матеріальним, загальним і індивідуальним, традиціями та сучасністю, конкуренцією та рівністю можливостей, необмеженим розширенням знань і обмеженими можливостями людини їх засвоювати. У цих умовах, з урахуванням різноманіття культур і соціальних систем, ключем до розв'язання усіх проблем є освіта. У своїй доповіді Голова Міжнародної комісії з освіти для ХХІ століття Жак Делор наголошує на чотирьох базових принципах, які складають основу освіти: навчатися жити, навчатися пізнавати, навчатися робити, навчатися співіснувати [23].

Усе це актуалізує необхідність модернізації сучасної вищої мистецької освіти, спрямованої на нові орієнтири її розвитку. Вочевидь підготовка всебічно розвиненої особистості фахівця, компетентного, мобільного, готового до зовнішніх і внутрішніх змін, здатного до створення та здійснення стратегій фахового зростання визначає нові сенси в системі музичної освіти, де одним із завдань має бути – активізація самоорганізації вчителя музичного мистецтва.

У представленій статті зроблено спробу з позицій синергетики розглянути проблему самоорганізації особистості, як одного з ключових понять сучасної науки; здійснити аналіз факторів, що сприяють самоорганізації особистості; розкрити сутність та значення самоорганізації як вагомого чинника формування творчої особистості вчителя музичного мистецтва.

Дотичними до досліджуваної проблеми є праці українських (І. Добронравова, І. Єршова-Бабенко, В. Лутай, Л. Малишко, А. Свідзинський, Я. Цехмійстер, В. Цикін) та зарубіжних (В. Буданов, Т. Григор'єва, В. Данилов, М. Климонтович, О. Князева, С. Курдюмов, Г. Малинецький, І. Пригожин, Г. Рузавін, Г. Хакен, С. Харитонов, С. Хорунжий, Г. Шефер, Е. Янч) учених, у яких з позицій синергетики обґрунтовано теоретичні основи самоорганізації особистості.

Нові тенденції в сучасній філософії науки дозволили переглянути ставлення до природи і соціального світу, до оформлення новітніх ідеалів людської діяльності і розуміння перспектив розвитку людини, її ціннісних меж, інноваційних смислів. Виникла необхідність в нових поглядах, підходах та методах дослідження таких складних явищ з урахуванням інтеграційних тенденцій в природничих і гуманітарних науках. Об'єднуючою ідеєю тут виступає подолання роздробленості сучасного наукового знання, вихід до цілісного бачення світу і ствердження пріоритету глибинних людських інтересів і цінностей.

У філософській думці обстоюється ідея пріоритету людини, яка прагне свободи. Філософ М. Попович так розмірковує над цим питанням: «Щоб досягти свободи, щоб ствердити свою особистість у бутті, треба мати багате визначеннями Я. Свобода означає, що людина багато взяла у житті, багато має (в духовному сенсі) і здатна віддати все це» [16, с. 282].

У всіх сенсах цікавими, на наш погляд, є міркування щодо особистості С. Кримського. Філософ наголошував на утвердженні «монадної особистості» як результату світового розвитку. Така особистість до репрезентації світового цілого у вигляді ціннісно-сислового універсуму людства, його культури й соціоетичних звершень [8, с. 21]. Підґрунтям таких висновків ученого стали роздуми Г.Сковороди, у яких акцентується перевага «мікрокосму» щодо будь-яких «макроскопічних» інтенцій людини.

У монографії «Світоглядна культура особистості» В. Іванов, Є. Бистрицький, М. Тарасенко та В. Козловський підкреслюють практичну роль особистості-творця. Дослідники утверджують позиції щодо світоглядної культури особистості як результату інтелектуального освоєння загальнолюдських знань, розуміння та осмислення їх для самосвідомості і самовизначення особистості, а створення програми поведінки пов'язують з духовно-практичною діяльністю особистості. Причому В. Іванов стверджував, що життя особистості сягає дійсної повноти і справді людського змісту, коли воно «рефлектується» в духовній сфері, яка не зводиться до функцій свідомості, оскільки духовне життя охоплює всю «конструкцію» людського світопорядку, постаючи як своєрідна «внутрішня дійсність». Науковець характеризує духовний світ особистості як власний Всесвіт, у якому можна моделювати будь-які варіанти світопорядку й свого життя [13].

Розуміння основних системоутворюючих принципів розвитку особистості неможливо без звернення до синергетичного підходу як нового постнекласичного напрямку інтеграційних досліджень. На думку Т. Козловської та Г. Єпачинцевої, предметом дослідження даного підходу є процеси становлення нових властивостей і якостей, явищ самоорганізації і нелінійних ефектів в складноорганізованих, відкритих, нерівноважних системах. Синергетика обґрунтовує положення про те, що складноорганізованим системам не можна нав'язувати шляхи їх розвитку, необхідно тільки сприяти їх власним тенденціям розвитку [7, с. 3201-3202].

Синергетична парадигма орієнтує дослідника на аналіз феноменів становлення, розвитку та самоорганізації явищ реальності, що пізнаються і, за словами О. Власова, найважливішим завданням науки стає теоретична реконструкція досліджуваного явища в максимально широкому контексті його зв'язків і опосередкувань з метою відтворення в мові науки його цілісного і системного образу [2].

Ми розглядаємо синергетичну парадигму як створення нової самоорганізації людини. Слід зауважити, що ідеї самоорганізації стають основою нового стилю мислення, а явища самоорганізації в процесах особистісного становлення і розвитку визначаються як найбільш перспективний в синергетики.

Як влучно зауважила Л. Лобова, духовний світ людини розвивається за законами самоорганізації Універсуму. Синергетичне бачення світу передбачає коеволюцію людини і природи, зближення західної і східної культур, гуманітарного і природничо-наукового способів пізнання навколишньої дійсності. Причому синергетика не цурається досягнень традиційних наукових галузей, не претендує на пояснення всіх явищ дійсності і не стверджує, що синергетична картина світу є єдино можливою. Дана теорія намагається осмислити і привести в струнку систему вже накопичені знання, пропонує своє розуміння ряду складних феноменів людської психіки (наприклад, когнітивних процесів, механізму інтуїції тощо) [9].

З точки зору висновків автора, синергетику можна вважати домінантною методологічною основою нашого дослідження, оскільки вона характеризує процеси самоорганізації в різних системах і виступає як мегадисциплінарна і мультидисциплінарна наука, що привносить свій понятійний апарат і закономірності в педагогічну науку. В. Лутай

називає синергетичну парадигму «відносно жорстким каркасом методологічних принципів», що дедалі більше застосовуються у реформуванні освітніх систем [11, с. 812–813].

У виданнях останніх років спостерігаються визначення особистості, що базуються на принципах синергетики. Науковою думкою сформоване нове бачення людської особистості як «синергетичної людини», яка за словами В. Пазенка, прагне жити за законами цілісності, відтворює себе в просторі й часі як сутність, що самоідентифікується, самовідтворюється і самопокладається. Як зазначає автор: «сама ціннісна свідомість надихає індивідуальну активність людей, дає змогу особистості долати фатальну зумовленість власної поведінки зовнішніми факторами, розривати обійми наявних, у тому числі несприятливих, обставин свого життя» [14, с. 26].

У загальному плані особистість розглядається як синергетична, тобто багатокомпонентна відкрита біо-фізіо-соціальна система, яка завжди знаходиться у складній взаємодії із зовнішнім середовищем (іншими словами, знаходиться у стані нескінченної кількості впливів, котрі на неї здійснюються), тобто весь час відчуває більший чи менший зовнішній вплив, що викликає більше чи менше «розхитування» (флуктуації) самої системи – внутрішнього світу особистості – переконань, уявлень, міркувань, потреб, прагнень, мотивів тощо [19, с. 17].

На цій основі постає питання самоорганізації особистості як системи. Вона тлумачиться як процес, результатом якого, на основі іманентних властивостей структур і функцій даної системи, самостійно, без зовнішніх керуючих впливів, створюється, відтворюється або вдосконалюється організація даної системи. Чітко поняття самоорганізації особистості визначено в енциклопедії авторства Є. Трифонова, І. Трифонова, Д. Трифонова, К. Трифонової. Там зазначається, що самоорганізація людини (self-organization of the human being) - це сукупність процесів забезпечення узгодженості детермінантів поведінки людини, її цілей, структур і функцій частин - систем людини, їх взаємодія. У результаті самоорганізації будуються оптимальні відносини відповідності (гармонія) між цими атрибутами індивіда, особистості, організму. Самоорганізація відповідає тричастинній ієрархічній сутності людини: самоорганізації духовної сутності, самоорганізації психічної сутності, самоорганізації фізичної сутності. Всі ці процеси можуть здійснюватися разом як за участю свідомості, так і несвідомо. Ефективність процесів самоорганізації, залежить від того, наскільки процеси відповідають природним (ідеальним) законам духовного, психічного і фізичного буття людини. Чим вище ця відповідність, тим вища якість самоорганізації. Природні (надлюдські) закони-реальності буття виступають у якості точки відліку при оцінці результатів самоорганізації людини. Така оцінка абсолютно необхідна в майбутній організації. Звідси, виходить, що знання цих законів, їх визнання і сповідування є необхідною умовою ефективною індивідуальною самоорганізації [20].

З точки зору психологічної науки, особистісна самоорганізація трактується як здатність і діяльність особистості, пов'язані з умінням організувати себе. Вона виявляється у цілеспрямованості, активності, мотивації і плануванні діяльності, самостійності і швидкості прийняття рішень, оцінці результатів праці, почутті обов'язку, а особистісна самоорганізація обов'язково передбачає процес самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації [15, с. 126].

Такої ж думки дотримується О. Пруднікова, яка вважає, що самоорганізація особистості людини виявляється в цілеспрямованості, активності, обґрунтованості мотивації та плануванні діяльності, самостійності й швидкості прийняття рішень, оцінюванні наслідків праці, почутті обов'язку [17, с. 104]. М. Дьяченко та Л. Кандибович розглядають самоорганізацію особистості як інтегральну сукупність природних і соціально придбаних властивостей, втілену в усвідомлюваних особливостях волі та інтелекту, мотивах поведінки, що реалізується в упорядкованості діяльності та поведінки [3, с. 45].

Як було сказано, синергетика є парадигмою для створення нового бачення проблеми самоорганізації людини. З таких позицій ключовою вважаємо думку І. Предборської, яка зазначає, що саме «синергетика, по-перше, пропонує модель саморозвитку людини в світі, який швидко змінюється і саморозвивається; по-друге, виходить на найважливішу світоглядну проблему – пошук людиною свого місця в ньому» [22, с. 23].

У цьому контексті варто звернутися до висновків О. Сіклінди, зроблених на основі дослідження філософських концепцій Г. Сковороди. Відповідно до них особистість розглядається як перетинання двох діалектично зв'язаних світів, що знаходяться в постійній протидії: реальності і духовного життя людини. Реальність у всіх її проявах змушує людину діяти і намічати визначені цілі; але самі цілі, а також мотиви вчинків визначаються внутрішнім життям людини, її психологічними особливостями, рівнем придбаних знань і вірою. Значення творчої спадщини Г. Сковороди в історії світової культури, за словами О. Сіклінди, полягає не тільки в оригінальності, але й в рішучих спробах трансформації придбаних знань відповідно до власної концепції життєвого успіху і самопізнання. Головним її концептом яких виступає самопрограмування як людська творчість, що містить свободу волі кожної людини. Узагальнюючи ідеї Г. Сковороди, автор стверджує, що самоосвіта обумовлює процес формування соціальної позиції і є однією з вищих форм самоорганізації особистості. Цей процес сприяє становленню загальної культури, соціальної зрілості й активності людини. Поряд з об'єктивною необхідністю величезне значення мають пізнавальні інтереси самої особистості, її уміння організувати в систему способи набуття знань [18].

Поряд з поняттям самоорганізації особистості доречно згадати розробки науковців, які розкривають сутність такого явища, як культура самоорганізації. Серед вітчизняних та зарубіжних праць варто виокремити роботи І. Івашкіна, А. Кіливника, О. Князькової, Л. Фалєєвої.

Так, І. Івашкін, досліджуючи культуру як фактор самоорганізації особистості, розв'язує проблему переходу особистості з рівня свідомості на рівень самосвідомості, з рівня роздуму на рівень інтелекту і розуму, з рівня емоцій на рівень почуттів і переживань, з рівня волі на рівень віри і свободи. Автор розглядає процес самоорганізації особистості в просторі розширення і поглиблення свідомості [4].

А. Кіливник, О. Князькова та Л. Фалєєва екстраполюють наукові підходи до культури самоорганізації особистості в педагогічну площину. Так, для обґрунтування процесу формування культури самоорганізації студентів бакалаврату Л. Фалєєва врахувала внутрішні і зовнішні чинники. До внутрішніх факторів автор віднесла: усвідомлення особистої значущості культури самоорганізації; установку на оволодіння цінностями загальної культури і культури самоорганізації; розуміння особистістю узагальненого правила і актуалізації знань. Зовнішніми факторами Л. Фалєєва вважає: розуміння сутності культури самоорганізації як певної сукупності особистісних якостей, дій і операцій його складових і способів виконання дій; організація практичної діяльності, участь в проектах та акціях з розвитку культури самоорганізації; рефлексія за рівнем розвитку культури самоорганізації; облік і оцінка ходу і результатів діяльності [21].

О. Князькова трактує культуру самоорганізації особистості студента студентом ролі самоорганізації особистості в успішності навчально-пізнавальної та подальшої професійної діяльності, включає також прагнення до оволодіння навичками самоорганізації та їх вдосконалення, а також самі дії з самоорганізації [6, с. 139].

Культура самоорганізації особистості студента як інтегративного особистісного утворення, - за визначенням А. Кіливника, - виявляється в усвідомленому ставленні до успішності власної діяльності, готовності до самостійного ефективного її здійснення, уміння планувати свою діяльність, організувати себе, а також у здатності виконувати свідому роботу над собою з метою всебічного розвитку, удосконалення рис характеру та здібностей, необхідних учителю початкових класів для підвищення рівня власного професіоналізму [5, с. 44].

Таким чином, розглянувши проблему самоорганізації особистості з позицій синергетики, можна зробити висновок, що:

– самоорганізація є системним поняттям. Відмінна особливість будь-якої самоорганізації полягає в її цілеспрямованому, але разом з тим природному, спонтанному характері.

– У результаті процесу самоорганізації відбуваються зміни в структурі особистості, які мають відтворюючий чи вдосконалюючий характер і спрямовані на збереження цілісності особистості.

– Особистість, що самоорганізується, швидше і економічніше вирішує поставлені перед нею завдання, ефективніше долає труднощі, проявляє ініціативу, творчість. Діючи за наміченим планом, вона бере на себе відповідальність і готова коригувати свою діяльність у разі невдачі.

– Процеси самоорганізації відносно автономні. Найважливіша їх особливість полягає в здатності акумулювати і використовувати минулий досвід, що для особистості є дуже важливим ціннісним моментом.

Отже, самоорганізація особистості вчителя музичного мистецтва – це детермінований базисною потребою особистості процес, побудований на цілеспрямованому, активному втіленні її сутнісних сил, який забезпечується власною упорядковано-спланованою діяльністю і спричиняється відповідністю законам духовного, психічного і фізичного буття людини.

Література

1. Веряскина В. П. Императивы экологической этики и новый образ человека / В.П.Веряскина // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – С. 266–279.
2. Власов А. А. Развитие науки: классика, неклассика, постнеклассика / [Электронный ресурс] А.А.Власов. – Режим доступа: <http://masters.donntu.edu.ua/2012/fknt/vlasov/library/art10.htm>
3. Дьяченко, М. И. Краткий психологический словарь: Самоорганизация / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Хэлтон, 1998. – 399 с.
4. Ивашкин И.Ф. Культура как фактор самоорганизации личности / И. Ф. Ивашкин. - Вологда ; Молочное : ИЦ ВГМХА, 2011. – 197 с.
5. Кіливіник А.М. Формування культури самоорганізації майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук. спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / А.М.Кіливіник: Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2015. – 277 с.
6. Князькова О. Н. Мотивационно-ценностные аспекты культуры самоорганизации личности студента // Человек и образование. – 2014. – Выпуск № 3 (40), – с. 139-141.
7. Козловская Т.Н., Епанчинцева Г.А Самоорганизация как бесконечность развития личности. Интеграционный аспект / Т.Н. Козловская, Г.А. Епанчинцева // Фундаментальные исследования. Психологические науки. - №10, 2013. – С. 3201-3205.
8. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / С.Б. Крымский. – К. : Курс, 2000. – 308 с.
9. Лобова Л. Г. Педагогическое воздействие на процессы самоорганизации внутренних ресурсов студентов при работе над музыкальным произведением / Лобова Людмила Геннадиевна : диссертация кандидата педагогических наук : 13.00.08. - Липецк, 2001. - 185 с.
10. Лоскутов А. Ю. Введение в синергетику / А.Ю. Лоскутов, А.С. Михайлов. – М. : Наука, 1990. – 272 с.
11. Лутай В. С. Синергетичний підхід в освіті // В. С. Лутай / Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 812–813
12. Малков А. С. Синергетика преподавания и преподавание синергетики / А. С. Малков // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – С. 388-417.
13. Мировоззренческая культура личности: философские проблемы формирования / В. П. Иванов [и др.]; ред. В. П. Иванов; АН УССР, Ин-т философии.- К. Наукова думка, 1986. - 292 с.
14. Пазенок В. Синергетика в контексті становлення нової світоглядної парадигми / В. Пазенок // Вища освіта України. – 2003. – № 3. – С. 21 – 27.

15. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К. К. Платонов. – М. : Высшая школа, 1984. – 174 с.
16. Попович М. Рациональність і виміри людського буття / М. Попович. – К. : Сфера, 1997. – 282 с.
17. Прудникова О.В. Синергетика як нова методологія прогнозування майбутнього / О. В. Прудникова // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. – Харків : ХВУ, 2003. – Вип. 3 (18). – С. 104.
18. Сікілінда О.В. Г.С. Сковорода: філософія самоорганізації особистості [Електронний ресурс] О.В. Сікілінда. Режим доступу: <http://mspu.org.ua/recense/5126-gs-skovoroda-filosofiya-samoorganizaciyi.html>
19. Ткаченко Л. Розвиток особистості в дефініціях синергетики: філософсько-освітній тезауру / Л. Ткаченко // Навчання і виховання обдарованої дитини. - 2013. - Вип. 1. - С. 13-19. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2013_1_4
20. Трифонов Е.В., Трифонов И.Е., Трифонов Д.Е., Трифонова К.Д. Антропология: дух - душа - тело - среда человека, или Пневмапсихосоматология человека. Русско-англо-русская энциклопедия, 18-е изд., 2015. [Електронний ресурс] / Е.В. Трифонов, И.Е. Трифонов, Д.Е. Трифонов, К.Д. Трифонова. - Режим доступу: <http://www.tryphonov.ru/>
21. Фалеева Л.В. Организация процесса формирования культуры самоорганизации студентов бакалавриата // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 1. [Електронний ресурс] / Л.В. Фалеев. - Режим доступу: URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=8070>
22. Філософські абриси сучасної освіти: монографія / авт. кол. І.Предборська, Г.Вишенська, В.Гайденко, Г.Гамрецька та ін.; за ред. І.Предборської – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 226 с.
23. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa „Edukacja: jest w niej ukryty skarb” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf

УДК 378.091.322:78

Гао Юань

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

В статье раскрыты научные подходы к понятию «инновационный потенциал»; подчеркивается необходимость его понимания не только как совокупность потенциалов человека (творческих, коммуникативных, компетентностных), но и их взаимодополняемость, взаимодействие с точки зрения способности порождать новые системные качества и эффекты.

Ключевые слова: инновация, инновационная личность, инновационная деятельность, инновационный потенциал педагога.

The article deals with scientific approaches for the concept of "innovative potential". The need of its understanding not only as a set of human potentials (creative, kommunikative, competence related), but as their complementarity, interaction from the point of view of their ability to generate new system qualities and effects is emphasized.

Keywords: innovations, innovative personality, innovative activity, innovative potential of a teacher.

У сучасному світі відбуваються процеси переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, що тягне за собою розширення можливостей соціального вибору, значне збільшення масштабів міжкультурної взаємодії. Отже значущості набувають фактори комунікабельності, толерантності, співробітництва в рамках міжнародного